

Om den snabba tillväxten av unga åldersklasser
och framtida behov av friskoleplatser

Friskolornas riksförbund 2018

Om den snabba tillväxten av unga åldersklasser och framtida behov av friskoleplatser

Av Peter Stein, Stein Brothers AB

På uppdrag av Friskolornas riksförbund

Januari 2018

Förord

Sveriges befolkning växer just nu i en takt som är historisk. Födelsehalten är på en nivå som vi inte har sett sedan början av 1900-talet. Antalet äldre ökar och antalet unga ökar. Det är naturligtvis en positiv utveckling, men det innebär också att en välfärdsutmaning. Hur klarar vi att säkerställa hög kvalitet och välfärdstjänster till allt fler? Det talas inte så mycket om detta.

Friskolornas riksförbund vill uppmärksamma de mer långsiktiga utmaningarna i skoldebatten. Dagens politiska ”kvartals-debatt” har fel fokus och riskerar att leda till att de privata aktörer som vill och kan bidra till att minska den utmaning som kommunerna står inför, avstår från att bidra till att lätta på kommunernas börda. Vi har bitt nationalekonomen och demografiexperten Peter Stein göra en analys av utvecklingen av antalet barn och unga i åldern 0–19 år. För riket har han tittat på tidsperioden fram till 2027. Han har även gjort en analys av behovet fram till 2025 i de 17 kommuner som idag har fler än 100 000 invånare för åldersgruppen 0–18 år. Resultatet är mycket intressant. Prognoserna tyder på att ökningen av personer som är 0–19 år överstiger antalet 65+ 2017–2027.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har vid flera tillfällen påpekat att den demografiska utvecklingen är en stor utmaning för landets kommuner och landsting, inte minst i ett något längre perspektiv. SKL, liksom bland annat Långtidsutredningen, konstaterar att det krävs såväl insikt om denna utmaning, som ett antal åtgärder för att säkerställa att nivån på välfärdstjänsterna kan upprätthållas. Eftersom utrymmet för att öka intäkterna genom höjda skatter är ytterst begränsat så handlar det om produktivitetshöjningar och att fler behöver jobba och betala skatt. Det krävs förmodligen också prioriteringar av vad som ska finansieras via skattemedel. Det ställer krav på välgrundade beslutsunderlag.

En annan välfärdsutmaning är bristen på medarbetare. En allt större del av den offentliga sektorn har personalbrist. På utbildningsområdet bedömer Skolverket att rekryteringsbehovet under 2017–2021 uppgår till 77 000 heltidstjänster, under 2022–2026 till ca 58 000 heltidstjänster och 2027–2031 till 53 000 heltidstjänster. Det motsvarar en rekrytering av 12 500 per år under denna period. För att tillgodose efterfrågan menar Skolverket att det krävs i genomsnitt 23 700 nybörjare på lärarutbildningen varje år. Den siffran uppgår idag till 15 300. Klarar den offentliga sektorn ensamt denna utmaning? Läger vi därtill det hot som regeringens politik utgör mot friskolornas möjligheter att bedriva en ekonomiskt hållbar verksamhet så bli utmaningen för kommunerna än större. Över 340 000 barn och ungdomar går idag i fristående skolor i Sverige. Vad händer om dessa friskolor försvinner?

Peter Stein har även analyserat hur många platser som friskolorna kan avlasta kommunerna med om andelen friskoleelever förblir oförändrad i de 17 tillväxtkommunerna.

Vår förhoppning är att denna rapport ska bidra till att öka fokus på hur Sverige ska klara en kraftigt ökad efterfrågan på utbildningsplatser samtidigt som efterfrågan på andra välfärdstjänster också ökar. Kan kommunerna verkligen klara av denna välfärdsutmaning på egen hand?

Ulla Hamilton

Vd, Friskolornas riksförbund

Innehåll

Inledning.....	1
Sammanfattning av utredningens resultat	2
Utblick om Sveriges demografi.....	5

Inledning

Sveriges befolkning ökar som aldrig förr. När det talas om framtida demografiska utmaningar avses ofta att de äldre ökar såväl till antalet som till andel av totalbefolkningen. Det är sant och viktigt. Men en inte lika uppmärksam utmaning, som nu blir allt tydligare är att unga åldersklasser ökar mycket snabbt. De kommande 10–20 åren kommer detta att vara en minst lika stor demografisk utmaning som tillväxten av äldre.

Framtida demografiskt betingad efterfrågan kommer att ta sig uttryck i ökat behov av tjänster som riktar sig såväl till unga som till äldre. Snabb tillväxt av unga åldersgrupper betyder stora behov av fler skolor. Här får friskolor en viktig roll. Allt fler barn i såväl förskola som grundskola och gymnasium väljer att gå i friskolor. Samtidigt finns skarpa förslag på nya regelverk som, ifall de införs, kommer att göra det omöjligt för många friskolor att överleva.

Framtida efterfrågan på friskolor kommer långtifrån enbart att vara en funktion av demografin. Men förhoppningsvis kan beräkningar som avgränsar strålkastaren mot rent demografiska samband likväl bibringa värdefulla perspektiv på utmaningar som Sverige står inför.

Denna rapport har undersökt samtliga svenska kommuner som har fler än 100 000 invånare. Det rör sig om sammantaget 17 stycken.

Till att börja med har vi analyserat demografiska data. För samtliga beräknas demografiska prognoser för perioden 2017–2025¹. Prognoser har beräknats för totalbefolkningen och för samtliga årsklasser i intervallet 0–18 år.

I nästa steg har undersökts hur stor andel av respektive kommuns barn som 2016 gick i fristående förskola, grundskola respektive gymnasieskola. Därefter har vi beräknat hur många nya friskoleplatser som skulle behöva tillkomma 2025 givet förväntad befolkningsökning under antagandet att de uträknade andelarna år 2016 förblir de samma år 2025.

I nästa kapitel sammanfattas rapportens viktigaste resultat. Rapporten avslutas med ett kapitel som beskriver de stora linjerna i Sveriges demografiska utveckling.

¹ Demografiska rådata har inhämtats från respektive kommun. I samtliga beräkningar används rådata som utgör ingångsvärden för s.k. demografiska huvudalternativ. Det finns flera skäl till varför vi valt perioden 2017–2025. Ett är att det för den tidshorisonten har det varit möjligt att få fram demografiska rådata för alla kommunerna. 2017–25 är å ena sidan en tillräckligt lång period för att illustrera långsiktiga utmaningar och å andra sidan tillräckligt verklighetsnära för att belysa utmaningar som tränger sig på i närtid.

Sammanfattning av utredningens resultat

Urvalspopulation

Den 31 december 2016 hade Sverige 15 kommuner med fler än 100 000 invånare. I dessa bodde sammantaget 3,4 miljoner invånare vilket motsvarade 35% av rikets totalbefolkning. Under 2017 har Gävle och Nacka passerat 100 000 invånare. Dessa två har därför också inkluderats.

Prognoser avseende totalbefolkning

Mellan 2017 och 2025 beräknas totalbefolkningen öka i samtliga undersökta kommuner. Sammantaget beräknas befolkningen där öka med närmare 480 000 invånare. Det betyder att de 17 prognostiseras absorbera närmare hälften av Sveriges prognostiserade tillväxt.

Nacka, Huddinge och Uppsala prognostiseras få snabbast procentuell ökning. Samtliga undersökta kommuner utom Gävle och Eskilstuna prognostiseras snabbare tillväxttakt än riksgenomsnittet.

Förskoleåldrar

1–5 år

De flesta barnen i åldrarna 1–5 år går i förskola. Det är kommunerna som ansvarar för att det finns förskolor och för att barn erbjuds plats. I riket gick förra året 84 % av alla barn i åldrarna 1–5 i förskola. De flesta av våra undersökta kommuner uppvisar ungefär samma andel.

I hela Sverige gick 2016 20 % av barnen i åldrarna 1–5 år i fristående förskola. Sammantaget rörde det sig om strax över 100 000 barn. I 12 av våra undersökta kommuner översteg andelen 20%. Högst andel hade Nacka med 50%, följt av Stockholm (36%) och Helsingborg (35%). I de 17 undersökta kommunerna gick närmare 47 000 barn i fristående förskolor.

Våra beräkningar resulterar i att, med utgångspunkt i 2016-års andelar, så leder den förväntade ökningen av antalet barn i åldrarna 1–5 år till behov av 13 526 nya friskoleplatser i hela riket. I våra undersökta kommuner skulle ökningen bli 7 133. Det vill säga att de här undersökta kommunerna prognostiseras absorbera 52,7% av hela Sveriges ökning.

6 år

Från och med det år ett barn fyller sex år ska hon eller han erbjudas plats i förskoleklass. Barn kan börja från fem års ålder. I de flesta av de här undersökta kommunerna går över 90% av alla 6-åringar i förskoleklass.

I hela Sverige gick 2016 10% av 6-åringarna i fristående förskola. I 9 av våra undersökta kommuner var andelen högre. Även här toppar Nacka med en andel på 19%. Därefter följer Stockholm med 18,4% och Helsingborg med 15,9%.

Förra året gick i hela Sverige 11 177 6-åringar i fristående förskola. I de 17 undersökta kommunerna var antalet 5 595 elever. Fram till 2025 prognostiseras 992 nya friskoleplatser behöva tillkomma i riket, varav 503 i de 17 undersökta kommunerna.

Här bör understrykas att våra beräkningar kan underskatta framtida behov. Fr o m 1 januari 2018 införs obligatorisk förskoleklass. Ändringarna innebär att förskoleklassen blir obligatorisk och att barn som är bosatta i Sverige får skolplikt från höstterminen det år då de fyller sex år. Därmed förlängs skolplikten med ett år och blir som huvudregel tioårig.

Ändringarna trädde i kraft den 1 januari och ska tillämpas på utbildning fr o m höstterminen 2018.

Femåringar kan få börja i förskoleklassen även framöver, med en närvaroskyldighet men däremot inte skolplikt. Även sexåringar ska fortsättningsvis ges möjlighet att börja i årskurs 1 i grundskolan. Skolplikten kan dessutom skjutas upp och förskoleklassen kan gås om.

Eleverna i förskoleklassen får också rätt till kostnadsfria skolmåltider och skolskjuts på samma villkor som grundskoleelever. Undervisningens omfattning är densamma som idag, dvs. bör omfatta minst 525 timmar under ett läsår.

Grundskoleåldrar

Grundskolan är en nioårig skolform där varje läsår är uppdelat i två terminer, en höst- och en vårtermin. De flesta barn i Sverige börjar i årskurs 1 på höstterminen det år de fyller 7 år.

Grundskolor kan vara kommunala eller fristående. Om skolan är kommunal är det kommunen som är huvudman (ägare). På en fristående skola kan huvudmannen vara ett bolag, en stiftelse eller en förening. De fristående grundskolorna är godkända och inspekteras av Skolinspektionen. De är öppna för alla och undervisningen ska motsvara den som ges i kommunala grundskolor.

Våra demografiska analyser av grundskoleåldrar tar utgångspunkt i åldersklassen 7–15 år.² Vi har till att börja med beräknat hur många fler invånare i åldrarna 7–15 år som varje kommun prognostiseras få år 2025. Eftersom grundskolan är obligatorisk antar våra beräkningar att 100% av denna åldersklass går i grundskolan.

Alla undersökta kommuner prognostiseras snabb tillväxt av åldrarna 7–15 år. Totalt prognostiseras antalet i de undersökta kommunerna öka med närmare 157 000, vilket motsvarar 43% av rikets beräknade ökning. Örebro, Huddinge och Norrköping uppvisar något snabbare tillväxt än respektive kommuns rangordning i totalbefolkningsstatistiken.

Förra året gick 149 481 barn i åldrarna 7–15 år i fristående grundskola. Det innebar 14,5 % av alla som gick i grundskola. Samtliga här undersökta kommuner utom Jönköping, Lund och Borås hade högre eller lika hög andel. Högst andel hade Västerås med 25,6%, följt av Stockholm (24,8%) och Nacka (23,9%).

Fram till 2025 prognostiseras 23 501 nya plaster behöva tillkomma i hela riket, varav 13 407 i de 17 undersökta kommunerna. Det skulle således medföra att dessa kommuner förväntas absorbera hela 57,1 % av rikets tillväxt.

Gymnasieåldrar

Gymnasieskolan i Sverige är treårig och frivillig. Det finns 18 nationella program: tolv yrkesprogram och sex högskoleförberedande. Det finns också fem introduktionsprogram för elever som inte är behöriga till ett nationellt program.

Våra kalkyler för gymnasieskolan utgår från åldersklassen 16–18 år. Vi har till att börja med räknat ut hur många invånare i åldrarna 16–18 år som förra året bodde i varje kommun. I nästa led har vi räknat ut hur många invånare i åldrarna 16–18 år som respektive kommun prognostiseras ha år 2025.

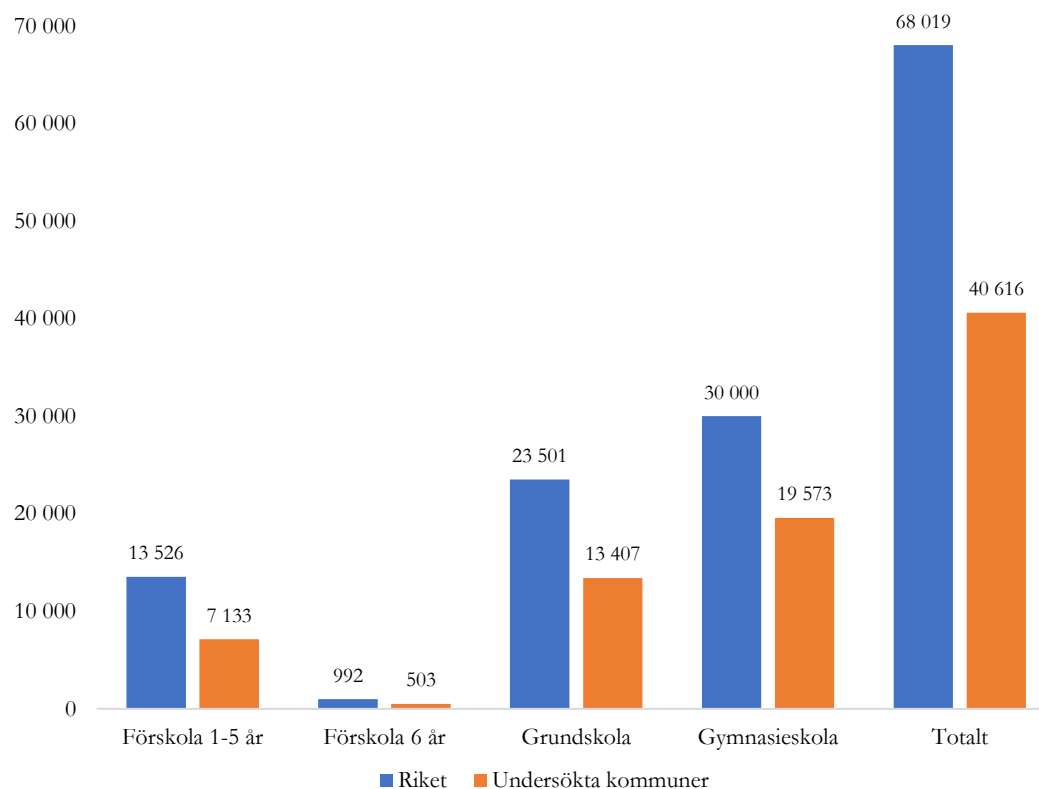
² Många barn har hunnit fylla 16 när de går ut grundskolan. En fråga blir då ifall beräkningar inte borde ha grundats på gruppen 7–16 år. Det är en avvägningsfråga. Förutsatt att jämförelser över tiden baseras på samma täljare och nämnare så kan det vara lika relevant att utgå från 7–15 år som 7–16 år.

Till skillnad mot vad som gäller för grundskolan går det inte att anta att 100% av samtliga invånare i denna åldersklass går på gymnasium. Därför har vi inventerat Skolverkets statistik, som visar hur många gymnasieelever som finns i varje kommun. Med ledning av dessa data är det i nästa steg möjligt att räkna ut hur stor andel av kommunens totala antal invånare i dessa åldrar som går i gymnasieskola³, respektive fristående gymnasieskola. Med ledning av dessa ingångsvärden har prognoser beräknats.

I hela Sverige gick 2016 25,5 % av gymnasieleverna i fristående gymnasieskola. I Stockholm översteg andelen 50%. I Nacka och Göteborg översteg andelen 45%.

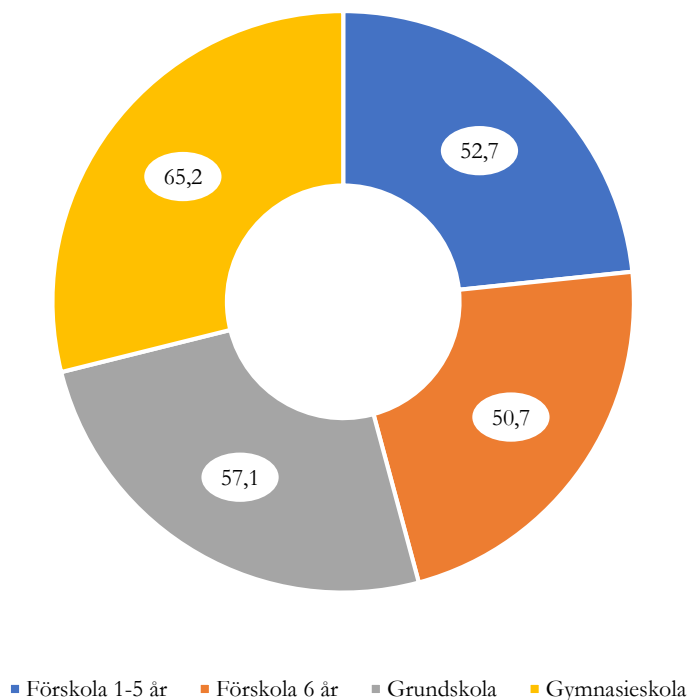
Mellan 2017 och 2025 prognostiseras antalet tillkommande friskoleplatser behöva bli 19 573 i de undersökta kommunerna. I hela riket prognostiseras motsvarande ökning behöva vara 30 000. Det medför att de undersökta kommunerna kommer att absorbera en så hög andel som 65,2 % av hela Sveriges tillväxt.

Diagram 1. Beräknat behov av antal nya friskoleplatser 2025 vid 2016-års andelar

³ Det finns kommuner där totala antalet elever som går på gymnasium belägna i kommunen överstiger kommunens totala antal invånare i hithörande åldrar. Sådant är vanligt i stora kommuner - de kommuner som här undersöks - som är omgivna av mindre kommuner med litet utbud av gymnasieplatser.

Diagram 2. Undersökta kommunernas andel av rikets beräknade tillväxt

Utblick om Sveriges demografi

Nuläget

De senaste åren har Sverige haft rekordsnabb befolkningstillväxt. Sedan 2014 har befolkningen ökat med mer än 100 000 per år. Förra året ökade totalbefolkningen med 144 136 personer. Det var nytt rekord, mätt i absoluta tal och betyder att befolkningsökningen 2016 uppgick till 1,46 procent. För att hitta en folkökning som överstiger 2016 års relativa folkökning behöver vi gå tillbaka till år 1861 då Sveriges folkmängd ökade med 1,49 procent.⁴ I början av 2017 passerade Sverige 10 miljoner invånare.

Rekordstor invandring

En huvudorsak till ovan nämnda är att nettoinvandringen uppvisat rekordnivåer flera år i rad. Nettoinvandring uppgår på årsbasis till över 60% av befolkningsökningen. Men, det är samtidigt viktigt att betona att de senaste årens utveckling långtifrån enbart är en funktion av stor invandring. Samtliga variabler som påverkar en befolkningsutveckling drar i samma riktning.

Historiskt höga födelsetal

Sverige har historiskt höga födelsetal, och ansefliga födelseöverskott. Kommande åren prognostiseras antalet födslar överstiga 130 000. Så höga födelsetal flera år i rad har Sverige inte haft sedan början av 1900-talet.

⁴ Källa: Sveriges framtida befolkning 2017–2060, SCB.

Flera faktorer ligger bakom detta. Det föddes många på 1990-talet som nu uppnått fruktsam ålder. Den stora nettoinvandringen är en annan viktig anledning. Flertalet invandrare kommer till Sverige när de är i barnafödande åldrar. Utrikes födda föder i genomsnitt 2,19 barn per kvinna, medan svenskfödda föder 1,80 barn per kvinna. En tredje faktor är att ju större totalbefolkning desto fler individer i fruktsam ålder. En fjärde faktor torde vara att svensk ekonomi och sysselsättning har utvecklats gynnsamt under en följd av år. Barnafödandet i Sverige har kännetecknats av upp- och nedgångar och det har länge funnits en stark koppling mellan barnafödande och konjunktur. Personer som befinner sig utanför arbetsmarknaden uppvisar signifikant lägre benägenhet att föda barn. I Sverige förstärks sambandet mellan hög sysselsättning och högt barnafödande av att föräldraförsäkringen är kopplad till tidigare förvärvsinkomst.

Ökad förväntad genomsnittlig livslängd

Utöver nettoinvandring och födelseöverskott tillkommer ökad genomsnittlig livslängd. I Sverige är den genomsnittliga förväntade livslängden för nyfödda kvinnor 83,7 år och 80,1 år för män. Förväntad genomsnittlig livslängd för kvinnor ökar med ca 1 år över en tioårsperiod och för män med strax under ett år.

Tabell 1. Rekordnoteringar för svensk befolkningsutveckling 1750–2016.

Totalbefolkningen		Bruttoinvandring		Utvandring		Nettoinvandring	
2015–16	144 136	2015–16	163 005	2014–15	55 830	2015–16	113 505
2014–15	103 662	2014–15	134 240	2011–12	51 747	2014–15	78 410
2013–14	102 491	2013–14	126 966	2013–14	51 237	2013–14	74 729
<u>1945–46</u>	<u>90 000</u>	2012–13	115 845	2010–11	51 179	2012–13	65 130
2012–13	89 000	2011–12	103 059	<u>1886–87</u>	<u>50 786</u>	2008–09	63 740
2008–09	84 000	2008–09	102 280				
<u>1947–48</u>	<u>82 000</u>						

Källa: Egna beräkningar baserade på rådata från SCB.

Vi har analyserat demografiska data för samtliga år som Sverige fört befolkningsstatistik. Tabell 1 återger rekordnoteringar för ett urval nyckelvariabler. Understrukna rader är de enda toppnoteringarna som inte inträffat i närtid.

Kolumnen för totalbefolkning visar att svensk befolkningstillväxt slagit nya rekord de tre senaste åren. Samtidigt framgår att befolkningen ökade mycket även före 2015-års rekordstora tillströmning av asylsökande⁵. Den enda period i Sveriges historia som kan jämföras med nuvarande är de två åren efter andra världskriget, med sina höga födelsetal.

Kolumnen avseende bruttoinvandring visar nya rekord fem år i rad, medan nettoinvandringen slagit nya rekord fyra år i rad. En intressant information är att även utvandringen uppvisar rekord. Det utvandrar nu lika många som på Karl-Oskars och Kristinas tid. En förklaring är att totalbefolkningen blivit större. En annan är internationaliseringen, som medför att fler arbetar och verkar i utlandet under delar av sina liv.

⁵ År 2015 sökte 163 000 personer asyl i Sverige.

En slutsats ur tabell 1 är att när det gäller totalvolymen har svensk demografi aldrig upplevt en dynamik motsvarande dagens. Och det är de sammantagna effekterna av gårdagens och dagens utveckling som genererar framtida utmaningar.

Prognosdata

Aggregerade data

Tabell 2. Prognosdata totalbefolkningen 2017–2027 (2016=utfall).

	Totalbefolkningen	Årlig ökning	Årlig procentuell ökning	Nettoinvandringens andel av årlig ökning
2016	9 995 153	144 136	1,4	77,9
2017	10 118 996	123 843	1,2	76,4
2018	10 221 084	102 088	1,0	67,6
2019	10 324 664	105 580	1,0	64,7
2020	10 430 674	106 010	1,0	65,1
2021	10 546 348	115 674	1,1	66,9
2022	10 658 229	111 881	1,1	64,8
2023	10 764 312	106 083	0,9	62,2
2024	10 864 811	100 499	0,9	62,0
2025	10 959 422	94 611	0,87	60,6
2026	11 045 878	86 456	0,7	59,3
2027	11 127 143	81 625	0,7	59,2

Prognos total ökning 2017–27: 1 131 990

Prognos procentuell ökning 2017–27: 11,9

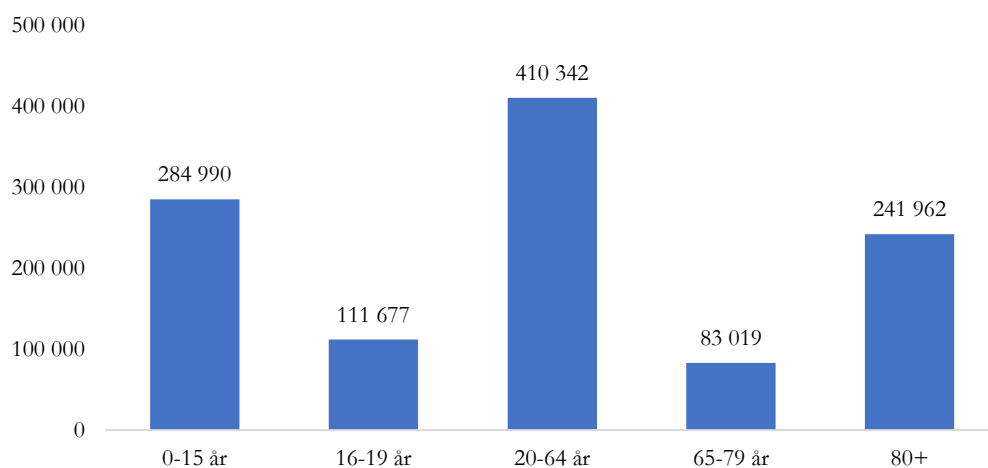
Källa: Egna beräkningar baserade på rådata från SCB.

Tabell 2 visar att närmaste tio åren beräknas befolkningen öka med strax över en miljon. År 2026 förväntas Sverige passera 11 miljoner invånare. Träffar prognosdata rätt betyder det att övergången från 10 till 11 miljoner kommer att ta 9 år. Aldrig tidigare har en övergång från en miljon till en annan skett på så kort tid.

Prognosdata uppdelat på åldersklasser

Genom att studera åldersklasser, samt hur dessas andelar förändras över tiden, går det att lyfta fram relevanta samband mellan en befolkningsutveckling och befolkningspyramidens dynamik.

Diagram 3. Prognos ökning av åldersklasser 2017–2027.

Källa: Egna beräkningar baserade på rådata från SCB.

Diagram 1 visar att åldersklassen 20–64 år prognostiseras öka med strax över 410 000 personer. Utifrån den indelning som här är gjord är det inte konstigt att den åldersklassen förväntas öka med flest. Den omfattar ett större åldersspann än de övriga.⁶

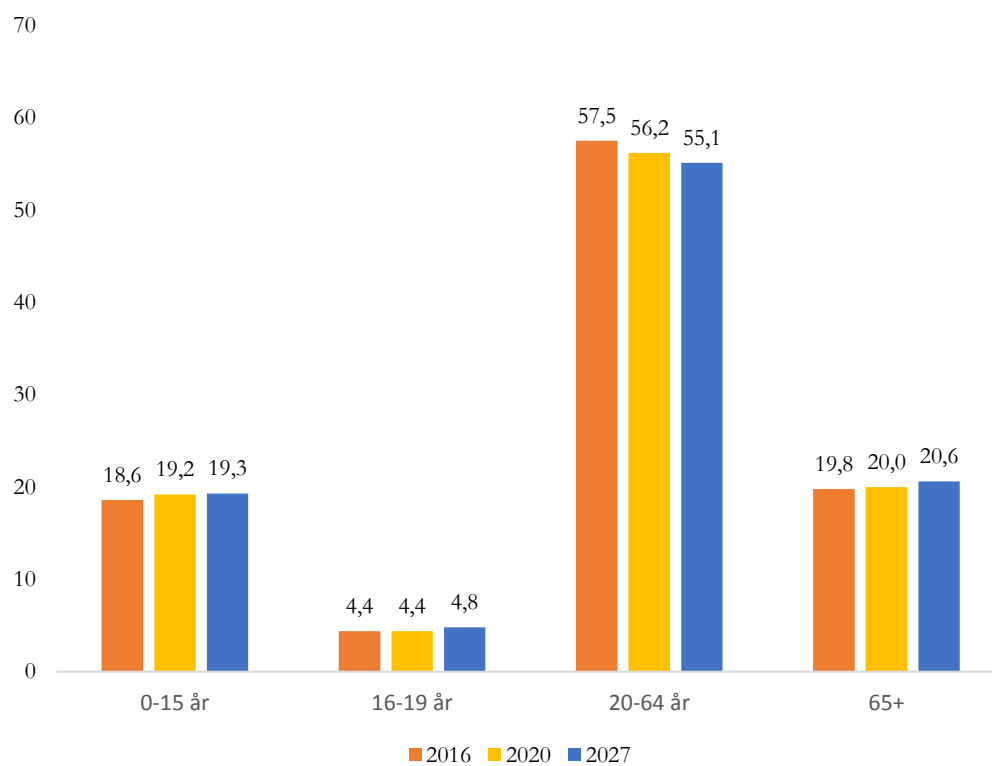
År 2020 börjar de stora 40-talistkullarna uppnå 80+. År 2025 börjar den än större 60-talistkullarna fylla 65 år.

En intressant slutsats från diagram 1 är att sistnämnda framtid till trots så beräknas åldrarna 0–19 år öka med avsevärt fler än 65+. Åldersintervallet 0–19 år prognostiseras öka med 396 667 samtidigt som 65+ förväntas öka med 324 981.

Det är med ledning av ovanstående beräkningar som de senaste årens dynamiska effekter blir möjliga att avläsa. Snabb befolkningstillväxt och höga födelsetal resulterar i att unga åldersklasser ökar med många.

⁶ Det är givet att kalkyler som grundas på åldersklasser måste beakta att det rör sig om att jämföra grupper med skiftande totalunderlag. Likväl är sådana analyser intressanta och används flitigt i demografiska analyser.

Diagram 4. Åldersklassers andel av totalbefolkningen 2016–2027.

Källa: Egna beräkningar baserade på rådata från SCB.

www.friskola.se